

УДК 37.015.3:796.011.3]-057.87:616-036.88-047.44(477)
М29

Марцінковський І. Б.

доцент кафедри теоретичних основ олімпійського та професійного спорту,
Навчально-науковий гуманітарний інститут Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв),
mib-1958@ukr.net

АНАЛІЗ ВИПАДКІВ СМЕРТЕЙ ШКОЛЯРІВ ТА СТУДЕНТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАНЯТТЯМ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ

Фізичне виховання покликане розвивати життєві сили і загальну дієздатність людини. Попри зазначене, час від часу в українських засобах масової інформації оприлюднюється інформація про випадки раптової смерті школярів і студентів, пов'язані з фізичними вправами. Метою нашого дослідження стало встановити причини і структуру випадків смерті у школярів і студентів на спортивних майданчиках, а також розроблення рекомендацій для їх унеможливлення. На підставі проведеного аналізу встановлено, що основними причинами смерті у школярів і студентів на спортивних майданчиках є серцева патологія та травми, отримані внаслідок падіння футбольних воріт. Змінити ситуацію повинна поінформованість педагогів, учнів і студентів про небезпечні випадки та заходи з їх попередження, покращення медичних оглядів, дотримання правил користування спортивним обладнанням і снарядами з виключенням можливостей їх нецільового використання та втілення додаткових удосконалених вимог щодо їхньої перевірки при експлуатації. Випадки раптової серцевої смерті серед школярів і студентів частіше виникають в осіб чоловічої статі підліткового віку в осінні та весняні сезонні періоди. Така особливість дозволяє звернути більшу увагу педагогів і медиків до стану здоров'я та самопочуття при медичному огляді й під час занять фізичною культурою. Забезпеченість усіх громадських місць, у першу чергу загальноосвітніх і вищих навчальних закладів, спортивних споруд, автоматичними зовнішніми дефібриляторами та проведення навчань серед немедичного персоналу для їх користуванням й прийомів серцево-легеневої реанімації дозволить, виходячи з досвіду розвинених країн, зберегти життя багатьом молодим людям.

Ключові слова: раптова смерть, школярі, попереджувальні заходи.

Постановка проблеми. Одна із функцій державного управління є здійснення управлінських дій, спрямованих на комплексний соціально-економічний та культурний розвиток держави, де один із головних пріоритетів – забезпечення умов для збереження здоров'я її громадян, а тим більше їх дітей. Попри значну увагу до стану національної системи охорони здоров'я, її реформування в умовах загрози національній безпеці (скорочення народжуваності, високий рівень смертності, проблеми репродуктивного здоров'я, значне поширення серцево-судинних захворювань та пов'язаних з ними ускладнень, висока вірогідність виникнення епідемій з появою нових інфекційних агентів) та зважаючи на національні інтереси України, все актуальнішими стають заходи, які б попереджали виникнення цих загроз і дозволили зберегти, зміцнити і розвинути здоров'я, у першу чергу дітей. Розвитку життєвих сил і загальної дієздатності людини сприяє фізичне виховання (ФВ), якому притаманні загальнокультурні функції та специфічні: освітньо-виховна – системне формування знань, умінь і навичок загального фізичного розвитку та зміцнення здоров'я, здорового способу життя; прикладна – підвищення спеціальної підготовки до трудової діяльності та військової служби; спортивна – досягнення максимальних результатів у реалізації фізичних і морально-вольових можливостей людини; рекреаційна та оздоровчо-реабілітаційна –

організація змістовного дозвілля, попередження втоми і відновлення тимчасово втрачених функціональних можливостей [4]. Попри зазначене, час від часу на спортивних майданчиках стаються випадки смертей молодих людей.

Метою дослідження стало встановити причини і структуру випадків смерті у школярів і студентів на спортивних майданчиках за період з 2008 року – до та після уведення мораторію й відміни нормативів, а також розроблення рекомендацій для їх унеможливлення.

Матеріал та методи. Вивчені оприлюднені в українських засобах масової інформації (ЗМІ) випадки раптової смерті школярів і студентів, пов'язані із заняттями ФВ з використанням методів абстрагування та аналізу й синтезу.

Виклад основного матеріалу. У ЗМІ час від часу появляються повідомлення про смерть молодих людей (школярів і студентів) під час чи зразу ж після проведення занять ФВ, яке несе оздоровчу спрямованість. Трагічні випадки приносять горе батькам і рідним, а іншим – почуття тривоги за своїх дітей, розбурхують суспільство, викликають стурбованість серед педагогів і медиків та загалом в державному управлінні.

Приведемо кілька показових прикладів. На Буковині 1 жовтня 2008 року на уроці ФВ у Новоселицькій школі померла 13-літня школярка С.К. Причиною смерті учениці медики визнали гостру

серцево-судинну недостатність (ГССН). Того ж року 3 жовтня у запорізькій школі № 67 на уроці ФВ помер 15-річний Б. П. Лікарі встановили, що причиною смерті десятикласника стала ГССН. 13 жовтня у технічному коледжі Луцького національного технічного університету на уроці ФВ після розминки помер 15-річний студент першого курсу А. С. Реанімаційні заходи, які проводили викладач, а потім лікарі швидкої та реанімаційної бригади були безуспішними. Пізніше з'ясувалося, що проведений напередодні медогляд відніс хлопця до III диспансерної групи та рекомендував заняття ФВ у спецгрупі, проте він займався у загальній. Причина смерті – ГССН. 4 листопада у місті Кам'янці Бузькому на Львівщині в загальноосвітній школі № 1 під час уроку ФВ раптово помер учень п'ятого класу Б. Л. Причиною смерті визнано раптову зупинку серця [5].

У вересні 2010 року в селі Користь Рівненської області помер 17-річний учень після уроку ФВ від серцевого нападу [15]. 14 травня 2010 р. у селі Стара Некрасівка Імаліського району Одеської області на уроці ФВ в місцевій школі помер 15-річний учень 9-го класу. У жовтні 2011 року в селі Хряцька Чернівецької області 14-річний учень помер від ГССН під час 60-метрівки; у листопаді в селі Іванчани Тернопільської області 15-річний хлопець помер від ГССН [15]. 28 листопада 2016 року на уроці ФВ знепритомніла 12-річна учениця гімназії м. Бердянська Запорізької області. Педагоги викликали швидку допомогу та реанімаційну бригаду, які доставили дівчину в дитяче реанімаційне відділення міської лікарні, де була констатована смерть [12]. В одному із райцентрів Львівщини під час кросу помер п'ятикласник. На Буковині на занятті ФВ померла дванадцятирічна школярка.

Після смертей 7 школярів на уроках ФВ у 2008 році Міністерство освіти і науки України увело мораторій на кроси, у 2009 р. знизило порогові нормативи, а тепер вони відмінені. Проте правильно організовані заняття з ФВ покликані сприяти покращенню здоров'я та академічної успішності учнів, прищеплюють елементарні знання з фізичної культури. Незважаючи на прийняття зазначених заходів трагічні випадки стаються дотепер.

27 січня 2020 р. у запорізькій школі № 15 учень 11-го класу раптово знепритомнів у роздягальні спортивної зали. Реанімаційні допомоги надавали педагог і медик. Попри зусилля медиків лікарні хлопець помер 30 січня. 15 вересня 2021 р. у лицей № 33 Полтавської міської ради на уроці ФВ дівчинка знепритомніла. Медпрацівник та педагоги школи проводили реанімаційні заходи та викликали швидку, яка доставила дитину до лікарні. Докладені зусилля виявилися безуспішними, дитина померла в реанімації. 3 вересня 2021 р. у запорізькій гімназії № 8 під час уроку 14-річному восьмикласнику стало зле, а 4 вересня серце зупинилося [13]. В усіх випадках причиною смерті визнали ГССН.

Випадки смертей молодих людей стаються не тільки на уроках фізичного виховання. Так, у жов-

тні 2010 р. у Донецьку учень С. місцевої гімназії № 33 після занять підтягувався на перекладині й раптом упав. Лікарі, які приїхали до школи на виклик, констатували смерть 16-річного хлопця від набряку мозку. 10 вересня того ж року в селі Павлівка Іваничівського району Волинської області під час дискотеки у фойє місцевої школи помер 11-класник М.П. Непритомному хлопцю вчителі надавали реанімаційні заходи, які не принесли успіху. У Запоріжжі 3 листопада 2010 р. у школі № 75 раптово після шостого уроку помер учень шостого класу Б.З. Прибувши на виклик медики швидкої допомоги констатували смерть, але розпочали реанімаційні заходи. Через 18 хвилин до них приєдналася бригада медиків оснащена дефібрилятором, апаратом штучної вентиляції легень, електрокардіографом тощо. Однак їхні зусилля не мали успіху. Юнак мав проблеми із серцем, перебував на обліку у кардіолога, рекомендовані заняття ФВ у спецгрупі. У Запоріжжі раптово померла 12-річна школярка, яка займалася спортом, брала участь у шкільних змаганнях. У медичних довідках, принесених нею до школи, значилося, що вона здорова. Водночас у поліклініці за місцем проживання повідомили, що дівчина тривалий час не проходила медичний огляд [2]. Закономірно виникає питання наскільки правдивими були ці довідки. 3 вересня 2021 р. в Запорізькій гімназії № 8 на уроці історії зупинилося серце школяра. Учителі і завгосп школи розпочали реанімаційні заходи, які продовжили викликані медики. Хлопця госпіталізували до Запорізької обласної дитячої лікарні та попри усі зусилля 19 вересня він помер [1].

Деякі з батьків намагаються знайти різні приводи для звільнення своїх дітей від занять ФВ, а інші навпаки – отримують довідки для занять у спортивних секціях, попри протипоказання. Такий випадок мав місце у власній практиці, коли мама, бажаючи великої спортивної кар'єри, віддала дочку до секції зі спортивної гімнастики, де на першому ж занятті прийшлося викликати швидку допомогу в зв'язку з погіршенням стану здоров'я, пов'язану із захворюванням серця.

Приведені приклади показують про недоліки обов'язкових щорічних медичних оглядів школярів перед навчальним роком та недостатність проведення проби Руф'є з визначенням груп здоров'я, яка проводиться з 2010 року [6]. Медичні причини смертей у кожному конкретному трагічному випадку різняться. Утім, існують й загальні передумови. Медики і педагоги відзначають зниження рівня фізичного здоров'я молодих людей за останні десятиліття. Пропонуються нові системи моніторингу стану здоров'я молодих людей [3]. Рекомендуються «Пам'ятки для вчителів та учнів щодо запобігання раптової серцевої смерті» [7].

Найчастішою серцевою причиною раптової смерті є фібриляція шлуночків. Попри зазначене, в Україні дотепер не усі бригади машин швидкої допомоги укомплектовані дефібриляторами. Вчасно

розпочата серцево-легенева реанімація на догоспітальному етапі забезпечує близько 80 % випадків виживання постраждалого. Про перспективи подолання раптової серцевої смерті йшлося на XX Національний конгрес кардіологів України (2019), де зазначалося що коли пацієнти мають серцево-судинні захворювання, раптову смерть констатують у 60 % випадків [10].

Для припинення загрозливих життю аритмій успішними є автоматичні зовнішні дефібрилятори, які запрограмовані так, що розряд буде зроблений тільки у випадку потреби. У країнах Євросоюзу, Канади та США ніби забезпечені усі медичні заклади, екстерні служби (автомобілі швидкої допомоги, парамедики, рятувальники), патрульні поліцейські, школи і дошкільні навчальні заклади, більшість громадських місць (спортивні майданчики, театри, кінотеатри, готелі, парки, аеропорти, вокзали, окремі автобусні зупинки, торгові центри, громадський транспорт та ін.), великі підприємства тощо. На відміну від України у ряді країн існують державні програми встановлення автоматичних зовнішніх дефібриляторів. В Угорщині ухвалено закон щодо оснащення такими дефібриляторами усіх лікувальних закладів. На думку британських і німецьких експертів урядові програми цих країн дозволять зберегти тисячі життів впродовж найближчих десяти років. З 2004 року на територію США не може приземлитися жоден літак не оснащений дефібрилятором (бортпровідники повинні володіти навиками реанімаційних заходів).

Іншою причиною смертей та інвалідизації є травми, отримані на спортивних майданчиках. У листопаді 2010 року в Кременчуці Полтавської області 5-класниця зламала хребет під час розминки [15]. 28 вересня 2010 р. на шкільному стадіоні селища Ворохта, що на Прикарпатті, у позанавчальний час загинув 12-річний учень 7-го класу внаслідок падіння металевих воріт. Школяр отримав значні травми голови і дорогою до лікарні помер. 5 березня 2017 р. у Харкові на території модульного містечка для вимушено переміщених осіб від пориву вітру відірвалися ворота з мініфутболу та вдарили по голові 13-річного хлопця, який стояв неподалік. Підліток загинув [11]. 10 травня 2021 р. у с. Кочубіївка Уманського району, що на Черкащині, у шкільному спортзалі на 8-річного учня А.Б. впали футбольні ворота. Хлопець отримав перелом основи черепа, струс мозку і крововилив з чим був госпіталізований до лікарні [8]. 14 вересня 2021 р. на шкільному спортивному майданчику металевими футбольними воротами травмований 6-річний учень приватного ліцею «Перша українська школа» м. Харкова. Цей навчальний заклад 15 липня 2020 р. отримав ліцензію на право проведення освітньої діяльності [14].

Існує наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Правил безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах» [9], але практично щорічно стаються випадки з падінням футбольних воріт на дітей.

Висновки. Встановлено, що основними причинами смерті у школярів і студентів на спортивних майданчиках є серцева патологія та травми, отримані внаслідок падіння футбольних воріт. Змінити ситуацію повинна поінформованість педагогів, учнів і студентів про нещасні випадки та заходи з їх попередження, покращення медичних оглядів, дотримання правил користування спортивним обладнанням і снарядами з виключенням можливостей їх нецільового використання та втілення додаткових удосконалених заходів щодо їхньої перевірки при експлуатації.

Випадки раптової серцевої смерті серед школярів і студентів частіше виникають в осіб чоловічої статі підліткового віку в осінні та весняні сезонні періоди. Така особливість дозволяє звернути більшу увагу педагогів і медиків до стану здоров'я та самопочуття при медичному огляді й під час занять фізичною культурою.

Забезпеченість усіх громадських місць, у першу чергу загальноосвітніх і вищих навчальних закладів, спортивних споруд, автоматичними зовнішніми дефібриляторами та проведення навчань серед немедичного персоналу для їх користуванням й прийомів серцево-легеневої реанімації дозволить, виходячи з досвіду розвинених країн, зберегти життя багатьом молодим людям.

Література

1. В Запорозжє не спасли школьника, пережившего клиническую смерть. URL: <https://socportal.info/ru/news/v-zaporozhe-umer-shkolnik-perezhivshii-ostanovku-serdtca-na-uroke/> (дата обращения 05.01.2022).
2. В Запорозжє скоропостижно умерла девочка-спортсменка. URL : <https://gazeta.zp.ua/news/v-zaporozhe-skoropostizhno-umerla-devochka-sportsmenka> (дата обращения 05.01.2022).
3. Іваній І. Моніторинг стану здоров'я школяра в системі фізичного виховання початкової школи. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Збірник наукових праць*. Т. 2. Суми. С. 123–127.
4. Матвеев Л. П. Теорія і методика фізичної культури. Введення в предмет: Підручник для вищих спеціальних фізкультурних навчальних закладів. 3-е изд. Санкт-Петербург: Лань, 2003. 160 с.
5. «На уроці фізкультури... 5 смертей протягом місяця! Чому ... . URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1339100.html> (дата звернення 05.01.2022).
6. Про забезпечення медико-педагогічного контролю за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах: Наказ Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України 20.07.2009 №518/674. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0772-09#Text> (дата звернення 05.01.2022).

7. Пам'ятка для вчителів та учнів щодо запобігання раптової серцевої смерті. URL: <https://vseosvita.ua/library/pamatka-dla-vчителiv-ta-ucniv-sodo-zapobiganna-раптовоi-sercevoi-smerti-456522.html> (дата звернення 05.01.2022).
8. Під Уманню в спортзалі сталася страшна НП з дитиною. URL: <https://apostrophe.ua/news/society/accidents/2021-05-12/pod-уману-u-v-sportzale-sluchilos-jutkoe-чр-s-rebenkom-foto/231884> (дата звернення 05.01.2022).
9. Про затвердження Правил безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0651-10#Text> (дата звернення 05.01.2022).
10. Раптова серцева смерть – епідемія XXI століття. URL: <http://amnu.gov.ua/raptova-serceva-smert-epidemiya-xxi-storichchya/> (дата звернення 05.01.2022).
11. Смерть дитини на спортмайданчику у Харкові: посадовцю оголосили підозру. URL: <https://suspilne.media/33661-smert-ditini-na-sportmajdanciku-u-harkovi-posadovcu-ogolosili-pidozru/> (дата звернення 05.01.2022).
12. У Бердянську під час уроку фізкультури померла 12-річна учениця. URL: <https://www.volynnews.com/news/society/uberdiansku-pid-chas-uroku-fizkultury-pomerla-12-richna-uchenytisia/> (дата звернення 05.01.2022).
13. У Полтаві померла школярка: на уроці втратила свідомість, зупинилося серце в реанімації. URL: <https://stopcor.org/v-poltavi-pomerla-shkolyarka-na-uroczy-stalozle/> (дата звернення 05.01.2022).
14. «Чекав маму»: що відомо про травмування школяра футбольними воротами. URL: <https://suspilne.media/163890-cekav-mamu-so-vidomo-pro-travmuвання-shkolyara-futbolnimi-vorotami-u-harkovi/> (дата звернення 05.01.2022).
15. Чому смерть не залишає уроків фізкультури. URL: http://kuncevo.ucoz.ru/news/chomu_smert_ne_zalishae_urokiv_fizkulturi/2012-02-03-25 (дата звернення 05.01.2022).

Martsinkovsky I. B., Associate Professor of the Department of Theoretical Foundations of Olympic and Professional Sports, Educational and Humanities Institute of the National University of Shipbuilding after Admiral Makarov (Ukraine, Mykolaiv), mib-1958@ukr.net

ANALYSIS OF CASES OF DEATHS OF SCHOOLCHILDREN AND STUDENTS RELATED TO PHYSICAL EDUCATION

Physical education is designed to develop vitality and general human capacity. Despite this, from time to time the Ukrainian media publish information about the sudden deaths of schoolchildren and students related to exercise. The aim of our study was to establish the causes and structure of deaths of schoolchildren and students on sports grounds, as well as to develop recommendations for their prevention. Based on the analysis, it was found that the main causes of death of schoolchildren and students on sports grounds are heart disease and injuries resulting from the fall of the football goal. Awareness of educators, schoolchildren and students about accidents and measures to prevent them, improve medical examinations, compliance with the rules of use of sports equipment and projectiles, excluding the possibility of their misuse and the implementation of additional improved requirements for their inspection during operation. Cases of sudden cardiac death among schoolchildren and students are more common in adolescents in the autumn and spring seasons. This feature allows teachers and physicians to pay more attention to the state of health and well-being during medical examinations and during physical education classes. The provision of all public places, especially secondary and higher educational institutions, sports facilities, automatic external defibrillators and training among non-medical personnel for their use and methods of cardiopulmonary resuscitation will save the lives of many young people.

Key words: sudden death, schoolchildren, preventive measures.